

Boris Golec, **Zemljiški gospod Janez Vajkard Valvasor in njegov urbar**. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije in Javni zavod Bogenšperk, 2015. 135 strani.

Širše območje Litije in nekoliko južno ležečega Šmartnega pri Litiji v slovenskem zgodovinopisju do danes še vedno ni bilo deležno ustrezne pozornosti, kar se odraža v pomanjkanju relevantnih del za poznavanje preteklosti tega geografsko majhnega, a ne nepomembnega prostora. Preučevanje lokalne zgodovine je bilo tako še do nedavnega v veliki meri prepuščeno ljubiteljskim raziskovalcem. V želji po vsaj delni zapolnitvi vrzeli je leta 2011 izšla številka Kronike, ki je bila v celoti posvečena zgodovini Litije in okolice. Že bežen pregled kazala vsebine razkriva, da je velik del prispevkov posvečen raziskavam novjših obdobij, zlasti časa po prihodu Južne železnice skozi Litijo (1849). Dogodek velja za najpomembnejšo prelomnico v zgodovini tega prostora in je odločilno vplival na njegov nadaljnji razvoj. Začela se je intenzivna industrializacija, ki je v nekaj desetletjih povsem spremenila videz pokrajine, družbeno strukturo prebivalstva itd. Večinoma skromne zgodovinske študije so se omejile predvsem na čas po sredi 19. stoletja, medtem ko so starejša obdobja ostala povsem v ozadju.

Novo dinamiko v raziskovanju lokalne zgodovine je vnesel dr. Boris Golec, ki je poleg preučevanja novoveške prometne in gospodarske zgodovine trga Litije veliko truda posvetil študijam o življenju in delu Janeza Vajkarda Valvasorja (1641-1693). Kranjski polihistor je s svojim dvajsetletnim bivanjem na Bogenšperku (1672-1692) pustil globok pečat v tem prostoru. Prve raziskave Borisa Golca o Valvasorjevem življenju in izvoru so razkrile številne zanimive podrobnosti, ki so v marsičem dopolnile védenje o znamenitem kranjskem rojaku. Pravi preboj je pomenilo odkritje doslej nepoznanega urbarja za posesti Bogenšperk in Lihtenberk. Avtorju ga je na podlagi pisave uspelo pripisati Valvasorju, podrobnejši študij pa je omogočil še časovno opredelitev nastanka urbarja, in sicer v čas okoli leta 1680. Gre vsekakor za eno pomembnejših odkritij v slovenskem zgodovinopisju v zadnjih letih.

Na podlagi podrobnih raziskav urbarja in ob pritegnitvi številnih dodatnih arhivskih virov, si je avtor zadal za cilj prikazati Valvasorjevo manj znano plat življenja, in sicer, kakšen je bil kot zemljiški gospod, kako je gospodaril na svojih posestih in kje so tičali razlogi za njegov finančni brodolom. Knjiga je sestavljena zelo sistematično in bolj ali manj sledi kronološkemu zaporedju dogodkov, kar bralcu precej olajša razumevanje kompleksnega dogajanja. Predstavitev se začinja z

letom 1672, ko je Valvasor prišel na graščino Slatna nad Šmartnim pri Litiji, kjer je živela njegova bodoča žena Ana Rozina Graffenweger, s katero sta po poroki kupila posesti Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok, ki so vse ležale v neposredni bližini Šmartnega. V ospredju prikaza sta Valvasorjevo finančno poslovanje in upravljanje zemljiške posesti, kolikor ju je bilo mogoče izluščiti iz dokaj skromnih virov. Avtor je obdobje polihistorjevega življenja na Bogenšperku smiselno razdelil v dve obdobji. Prvo zajema čas od nakupa posesti do prodaje Črnega potoka (1672-1689), drugo pa čas po prodaji do izgube celotne posesti (1689-1692). Knjiga je tako dodatno utrdila pomen leta 1689 v Valvasorjevem življenju: poleg izida Slave vojvodine Kranjske se je tega leta zgodila tudi že omenjena prodaja Črnega potoka. Kot je nazorno pokazal Boris Golec, se je Valvasor že vse od leta 1672 dalje spopadal z dolgovi, ki so pozneje začeli vztrajno naraščati in ga naposled prisilili v postopno odprodajo tako premičnega premoženja kot tudi vseh posesti. Zlasti težko se je ločil od svoje bogate knjižnice, ki jo je prodal zagrebškemu nadškofu šele leta 1691. Eno od osrednjih odprtih vprašanj ostaja prodaja Bogenšperka in Lihtenberka, saj je le-ta zaradi pomanjkanja virov deloma še vedno zavita v skrivnost.

Uvodni del knjige predstavlja podroben opis Janeza Vajkarda Valvasorja kot zemljiškega gospoda na njegovih treh posestih. Kot je opozoril že avtor, spričo relativno skopih virov ni mogoče podati povsem natančne slike o polihistorjevem finančnem poslovanju. Nepojasneni so ostali zlasti odhodki, ki jih je moral namenjati delovanju grafičnega podjetja in izdaji Slave vojvodine Kranjske. Avtorju je uspelo iz arhivskega gradiva izbrskati kar nekaj zanimivih podatkov, ki kažejo na kakšen način se je Valvasor poskušal rešiti dolgov. Poleg prošenj po odpisu davčnih zaostankov je dal svojim upnikom v zastavo Črni potok, s čimer se je rešil plačevanja obresti na dolg. V nasprotju s prevladujočim mnenjem, da naj bi bila za Valvasorjev finančni polom kriva Slava vojvodine Kranjske, je avtor nazorno pokazal, da njegove finančne težave izvirajo iz morda nepremišljenega nakupa treh posesti leta 1672. Za raziskovalca je posebej zanimiv drugi del knjige, v katerem je objavljen novoodkriti Valvasorjev lastoročni urbar iz okoli leta 1680. Poleg faksimila, transkripcije in slovenskega prevoda vsebuje objava tudi bogat znanstveni aparat. Najstarejši znani urbar za Bogenšperk in Lihtenberk je v prvi vrsti dragocen vir za preučevanje lokalne zgodovine. Iz njega je mogoče poleg same gospodarske strukture omenjenih posesti, razbrati še številne druge izpovedne podatke. Pri tem kaže opozoriti zlasti na toponime, ki so danes že izginili, a jih je avtorju uspelo v veliki večini zanesljivo lokalizirati. Posebno zanimivi so ne nazadnje tudi podatki o Valvasorjevih podložnikih, saj njihovi potomci še deloma dandanes živijo na kmetijah oziroma hubah, ki so nekoč pripadale kranjskemu polihistorju. Urbar tako predstavlja enega glavnih virov za zgodovino širše okolice Šmartnega pri Litiji v drugi polovici 17. stoletja.

Najnovejša knjiga dr. Golca je odlična in pregledna študija urbarja novoveške gosposčine in lahko služi kot kažipot raziskovalcem, ki se bodo v prihodnje lotevali tovrstne tematike. Rezultati raziskave so obogatili naše védenje o življenju in delu Janeza Vajkarda Valvasorja, zlasti pa so osvetlili njegovo manj znano plat, o kateri se je porajalo več vprašanj, kot je bilo na voljo odgovorov. Knjiga je odgovorila

na prenekatero od njih, na nekatera pa bo mogoče, ob morebitnem odkritju novih virov, nekoč prav tako podati zadovoljivo razlago. Založnika monografije sta Arhiv Republike Slovenije, ki je hranil v svojih fondih obravnavani dolgo neopaženi urbar, in Javni zavod Bogenšperk, ki skrbi za ohranjanje Valvasorjeve dediščine. Po več kot treh stoletjih se je tako založniška dejavnost znova vrnila na Bogenšperk.

Jernej Kotar